

Csaba Zoltán NOVÁK*

Introducere. Nicolae Ceaușescu față în față cu oamenii de știință și cultură maghiari (27 iunie 1968)

Evoluția politică internațională a dus la perpetuarea relațiilor externe inițiate la mijlocul anilor '60.¹ În vara lui 1968, conducerea partidului avea nevoie de sprijinul societății românești, chiar mai mult decât înainte. S-au înmulțit într-un mod spectaculos întâlnirile, discuțiile dintre conducerea partidului și diferitele grupuri de intelectuali precum și vizitele de lucru efectuate în județele mai importante din țară.² Gesturile tactice ale partidului nu i-au ocolit nici pe maghiarii din România. Aflată pe calea „reconcilierii / compromisului” cu societatea, conducerea partidului și-a propus să se arate deschisă și spre apropierea de maghiarii din România. S-a ieșit din blocajul în care se aflase reprezentarea problemei naționale în fața celor mai înalte foruri ale partidului. János Fazekas, însărcinat cu relația și comunicarea cu intelectualii maghiari din România, și comisia responsabilă cu problemele naționale au început să transmită conducerii de partid informații esențiale despre problemele, preocupările, frământările intelectualității maghiare. S-au întocmit diferite statistici despre situația, condițiile din învățământul în limba naționalităților, efectivul de elevi din comunitățile minoritare, posibilitățile de care dispun pentru continuarea studiilor. Conducerea partidului s-a pregătit chiar să participe la o întâlnire cu intelectualii maghiari, în vara anului 1968. După adunarea tuturor doleanțelor, cererilor, plângerilor și schițarea unui catalog de probleme potențiale, s-a întocmit și o listă cuprinzând o serie de persoane reprezentative pentru intelectualitatea maghiară din România.³ Scrisoarea lui János Fazekas adresată lui Ion Gheorghe Maurer în vara anului 1968 oferise deja o perspectivă generală asupra problemelor de interes pentru intelectualii maghiari. Printre altele, scrisoarea vorbea despre sub-reprezentarea maghiarilor în diferite organizații și instituții de stat, de partid sau de cultură, de regândirea statutului juridic și constituțional al maghiarimii, de nevoia introducerii de noi programe de radio și televiziune, de dezvoltarea învățământului în limba maghiară și de dorința de

---

* *Istoric, Președintele Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca*
Email: novakzoltan1984@gmail.com
Manuscris ajuns la 4.11.2022.

- 1 Relația României cu statele membre ale Tratatului de la Varșovia s-a înrăutățit atât de mult încât delegația română nici măcar nu a fost invitată să participe la reuniunea de la Dresda din 23 martie 1968.
- 2 Pentru detalii despre fenomenul respectiv vezi: Alina Pavelescu, Laura Dumitru (eds.), *PCR și intelectualii în primii ani ai regimului Ceaușescu (1965-1972)*, Arhivele Naționale ale României, București, 2007.
- 3 ANIC, fond CC al PCR, Secția de Propagandă și Agitație, dosar 18/1968, ff. 98-102. Lista cu intelectualii maghiari importanți din perspectiva partidului conținea numele a 121 de persoane din Târgu Mureș, Cluj-Napoca, București, Satu Mare, Oradea, Miercurea Ciuc, Brașov, Arad, Baia Mare, Sfântu Gheorghe.

a înființa o nouă organizație care să reprezinte interesele minorității.⁴

O acțiune similară de recâștigare a încrederii maghiarilor a fost organizarea unei întâlniri între conducerea partidului, la cel mai înalt nivel, și intelectualii maghiari. La inițiativa liderilor PCR, în data de 28 iunie 1968 cei mai influenți formatori de opinie maghiari (peste 50 scriitori, poeți, redactori, artiști, cadre didactice) au fost invitați la București să participe la evenimentul organizat după tiparul deja consacrat al întâlnirilor anterioare. Deși organizarea unei astfel de întâlniri era o posibilitate teoretică destul de probabilă în epocă, intelectualii invitați au fost, totuși, luați prin surprindere, mai ales din cauza faptului că au fost anunțați doar cu câteva zile înainte. Situația dată nu prea lăsa loc pentru elaborarea unor tactici sau a unor platforme comune (poate doar discuții scurte între anumite persoane), însă participanții cunoșteau prea bine cele mai stringente probleme ale maghiarilor din România, după cum aveau să dovedească și intervențiile lor la întâlnirea cu pricina.⁵ La consfătuirea organizată la sediul CC al PCR au participat câteva figuri importante din partid (Nicolae Ceaușescu, Paul Niculescu Mizil, Leonte Răutu, Mihály Gere, János Fazekas) și reprezentanți ai elitei intelectuale a maghiarilor din București (Géza Domokos, János Szász, Pál Bodor) și din centrele culturale mai importante din Transilvania: Cluj-Napoca (Ernő Gáll, János Demeter, Lajos Jordáky, Lajos Kántor, István Nagy, Gyula Csehi, Sándor Fodor, Sándor Kányádi, Elemér Jancsó), Târgu Mureș (Győző Hajdu, Zsolt Gálfalvi, András Sütő), Timișoara (Ernő Sisak) etc. Au luat cuvântul douăzeci și șase de persoane.⁶ Teoretic, toți invitații aveau dreptul să ia cuvântul, iar timpul alocat unei intervenții nu a fost stabilit. Se făcea doar apel la sinteză și la scurtarea, pe cât posibil, a intervenției odată cu trecerea timpului.⁷ După cum am menționat, nu au existat înțelegeri prealabile, însă discuțiile arată clar problemele care trebuiau soluționate de urgență, în viziunea maghiarilor.

Prima problemă, una dintre cele mai acute, era rezolvarea neajunsurilor legate de statutul juridic al maghiarilor din România și de slaba reprezentare a comunității în instituțiile de stat și organizațiile de partid. Mai mulți vorbitori (Ernő Gáll, János Demeter) au ținut să scoată în evidență nevoia adoptării unui statut al minorității care să stabilească drepturile colective ale maghiarilor.⁸ Totodată, cei care au avut intervenții pe această temă, au solicitat înființarea unui organ de stat care să coordoneze viața culturală a minorității maghiare. Au mai fost aduse în discuție: reabilitarea intelectualilor maghiari condamnați

4 Scrisoarea de informare a lui János Fazekas adresată lui Ion Gheorghe Maurer 1968. AIP, PPFJ, cutia 7. dosar. 3.

5 În memoriile sale, Géza Domokos arată că, în ajunul întâlnirii, el și Szabó Gyula îl vizitaseră pe Pál Bodor pentru a redacta împreună textele intervențiilor care urmau să fie rostite la întâlnirea de la București. Éva Bányai, *Sikertörténetek kudarccal* [Povești de succes cu eșecuri], Komp-Press Asociația de Prietenie Korunk, Cluj-Napoca, 2006, p. 140.

6 Notă privind întâlnirea dintre conducerea de partid și intelectualii de naționalitate maghiară din 28 iunie 1968. ANIC, fond CC al PCR, Secția Organizatorică, dosar 47/1968, ff. 1-53.

7 Interviu cu Zsolt Gálfalvi, realizat în 2004 de autor. Interviu se află în arhiva personală a autorului.

8 Problema statutului care să stabilizeze situația juridică a maghiarilor din România apăruse deja în perioada interbelică și chiar și la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial. România, aflată înainte de semnarea tratatelor de pace, adoptase în data de 6 februarie 1945, Statutul Naționalităților Minoritare care stipula egalitatea de drepturi pentru toți cetățenii țării, indiferent de rasă, limbă, naționalitate și acordă drepturi colective maghiarilor din Transilvania în privința utilizării limbii. Ajuns la putere în 1947, PCR a încetat să recunoască drepturile colective ale naționalităților.

în anii '50 în baza unor acuzații false de trădare⁹, situația inscripțiilor bilingve îndepărtate în anii '60, schimbarea numelor unor străzi, precum și utilizarea limbilor minorităților în administrație.

Situația din domeniul educației era o altă problemă care îi frământa pe intelectualii maghiari. Majoritatea vorbitorilor s-a plâns de reducerea până aproape de dispariție a învățământului profesional în limba maghiară și de greutatea cu care se confrunta învățământul școlar și universitar în limba maternă: obstacolele din calea formării claselor cu predare în limba maghiară, măsurile discriminatorii cu care se confruntau studenții maghiari la examenele de admitere la facultate, manualele redactate pentru minorități, predarea geografiei și istoriei României în limba minorităților, problemele legate de repartizarea absolvenților de facultate.¹⁰

Lista solicitărilor de natură culturală avea cam aceeași amploare. Aici au fost menționate mai multe probleme, începând de la sprijinirea grupurilor de amatori de artă populară sau de păstrare a tradițiilor, până la neajunsurile din arta dramatică. S-a acordat multă atenție și relației dintre naționalități și mass media românească. Simțind că era un moment prielnic, intelectualii maghiari au solicitat noi reviste și programe în limba maghiară și germană la radio și televiziune, dar și creșterea calității și a tirajului ziarelor existente. S-a vorbit și despre problema editării de cărți în limbile naționalităților, propunându-se creșterea numărului de publicații și înființarea unei edituri pentru naționalități. Totodată, s-a scos în evidență că rolul și pozițiile ocupate de membrii naționalităților în viața științifică din România nu reflectau nici ponderea socială, nici cantitatea sau calitatea activității acestora în domeniul științific ori cultural. Evenimentele care au urmat revoluției maghiare din 1956 au curmat cumva încrederea statului român în posibilitatea reală sau doar imaginară a integrării sociale a maghiarilor din România. Drept urmare, problema maghiarilor a redevenit, cum era și în contextul anilor 1944-1945, o problemă de securitate națională. Vorbitorii care deplângeau lipsa informațiilor despre maghiari, și în general despre naționalități în media română, la nivelul tuturor mijloacelor de comunicare în masă existente, sperau probabil la o schimbare în sens pozitiv a imaginii acestora.

Deși întâlnirea și discuțiile dintre conducerea de partid și intelectualii maghiari din România nu era un eveniment ieșit din comun în 1968, el a fost, totuși, un moment extrem de important în politica PCR privind naționalitățile. După 1948, partidul declarase că a rezolvat problema minorităților și că ea înceta a fi o problemă particulară, deoarece drepturile și libertățile incluse în constituția socialistă erau atât de generoase încât solicitarea unor drepturi specifice era nejustificată. Până în 1968, cu excepția episodului din 1956, partidul nu organizase nici o consultare de asemenea anvergură cu nici o comunitate

9 Majoritatea celor condamnați au fost eliberați din închisori în 1963-1964. Organele de partid centrale și locale au făcut totul pentru a îngreuna întoarcerea celor eliberați la locurile de muncă avute înainte de arestare sau tentativele lor de a-și găsi alte locuri de muncă pe măsura pregătirii.

10 Interpretarea locală a evenimentelor din 1956 a relansat, oarecum mai apăsător, problema așa-numitului separatism maghiar. Sub pretextul că se descurajează izolaționismul studenților, absolvenților, medicilor, experților maghiari în raport cu națiunea majoritară, s-a lansat practica prin care absolvenții de facultate urmau să fie repartizați să muncească în zone îndepărtate de locul lor de naștere.

minoritară etnică, religioasă sau socială.¹¹ Nici măcar la înființarea Regiunii Autonome Maghiare (RAM), o structură populară în Transilvania și mai ales în secuime, nu au fost consultate comunitățile vizate sau elitele lor. Practica a fost repetată și la desființarea parțială a RAM în 1960.

Prin urmare, întâlnirea a fost, cu siguranță, o consecință a deschiderii parțiale inițiate de Nicolae Ceaușescu. Atât memoriile scrise ulterior, cât și luările de cuvânt de la fața locului demonstrează că elita maghiară considerase că a sosit momentul să aducă la cunoștința partidului toate fenomenele, întâmplările, cazurile, situațiile apreciate a fi cele mai importante probleme ale maghiarilor din România. Spiritul diplomatic în care s-au prezentat anumite probleme a fost o constantă remarcabilă și o calitate de apreciat a vorbitorilor. Neajunsurile din trecut au fost puse pe seama sabotajului întreținut de activiștii de partid din eșalonul doi și pe seama omisiunilor regimului Dej. Astfel, Ceaușescu și conducerea partidului au avut posibilitatea de a relansa politica față de naționalități fără sechelele trecutului și de a regândi problemele de legitimitate ce decurgeau din noua situație.

O caracteristică a consultării a fost lipsa argumentelor și a perspectivelor de ordin economic, deși în luna ianuarie a anului respectiv, în dezbaterile din interiorul partidului privind reforma administrativă se vorbește clar și răspicat despre subdezvoltarea economică a secuimii, regiune majoritar maghiară. Lipsa datelor ar putea fi o cauză. E clar că dincolo de experiența proprie a fiecăruia, intelectualii maghiari angajați în diferite instituții culturale nu aveau la dispoziție date economice, statistici, analize la care s-ar fi putut referi pentru susținerea unor argumente economice.

La finalul întâlnirii maraton, conducerea partidului a întocmit un catalog de probleme, în care a adunat solicitările și observațiile formulate pe parcursul dezbaterii precum și posibilele răspunsuri și soluții. Analiza acestuia ne arată care au fost problemele la care conducerea partidului a reacționat prompt, care au fost problemele mai delicate (punctele nevralgice), care erau domeniile unde se prefigurau soluții de compromis și care au fost solicitările respinse instantaneu, fără drept de apel. Se observă, astfel, că fiecare solicitare referitoare la statutul juridic al naționalităților a fost respinsă pe loc. Intelectualii maghiari au încercat să iasă din situația consacrată în 1948 și au cerut un nou statut juridic pentru naționalitățile din țară precum și o reprezentare instituțională mai eficientă, definită clar și detaliată pe baza sa. Conducerea partidului a respins toate solicitările care ar fi dus la recunoașterea unor drepturi colective, însă a promis introducerea unor schimbări de natură administrativă și crearea unor posturi la organele de stat pentru persoane de origine maghiară (de cele mai multe ori, funcții cu rol de consiliere, consultative).¹²

11 În toamna anului 1956, Miron Constantinescu, secretar CC, a făcut o vizită la Cluj-Napoca, unde în zilele de 29-30 septembrie s-a întâlnit cu mai mulți intelectuali maghiari de vază. Pentru detalii vezi: Benkő Levente, *Az őszinteség két napja. 1956. szeptember 29-30* [Două zile ale sincerității. 20-30 septembrie 1956], Editura Polis, Cluj-Napoca, 2007. O consfătuire similară între conducerea locală a partidului și intelectualii maghiari din RAM a avut loc în octombrie 1956 la Târgu Mureș. Ambele întâlniri au fost provocate de efectele revoluției maghiare din 1956, resimțite în Transilvania. Întâlnirile au fost organizate în primul rând pentru discutarea consecințelor destalinizării și a reformelor din Ungaria, dar au fost abordate și anumite probleme generale ale maghiarimii din Transilvania. Cu toate acestea, trebuie să notăm că nici una din aceste întâlniri nu a atins complexitatea celei din 1968.

12 Novák Csaba Zoltán, *Anul posibilităților? 1968 în România și problema națională*, în Vasile Ciobanu, Sorin

Succesul sau, dimpotrivă, eșecul întâlnirii trebuie evaluat în raport cu contextul istoric dat. Doar o parte infimă a solicitărilor a ajuns să fie pusă în practică, iar alte câteva au fost implementate parțial. Partidul nu a recunoscut nici de această dată drepturile colective ale minorităților (și nici a altor comunități) și a considerat neavenită elaborarea unui statut. Situația învățământului profesional a rămas neschimbată, cu excepția introducerii unor clase cu predare în limba maghiară. Inițiativele legate de drepturile lingvistice, denumirea străzilor, inscripțiile bilingve rămăceau indefinit și dispăreau în labirinturile birocrăției de stat și de partid. Istoria și geografia României au fost predate, în continuare, în limba română și nu s-au redactat cărți de limba și literatura română special pentru elevii minoritari. Din a doua jumătate a anilor '70 au început să dispară chiar și concesiile parțiale obținute anterior.

Cu toate acestea, putem spune că întâlnirea din iunie 1968 a avut unele rezultate pozitive: conducerea partidului a luat la cunoștință în mod direct, de la reprezentanții maghiari, de problemele stringente cu care se confrunta comunitatea maghiară, mai ales din domeniul culturii. Pentru elita maghiară din România, întâlnirea a oferit un cadru formal, un for oficial în care să-și exprime nemulțumirile și să-și prezinte solicitările. După această întâlnire, au fost înființate Editura *Kriterion* și săptămânalul cultural *A Hét* și au fost introduse programele de televiziune în limba maghiară și germană. La începutul anilor '70, noua conjunctură creată a permis comunităților maghiare din cele două județe înființate în 1968, dar și din alte județe ale țării, să desfășoare o serie de activități culturale, să construiască case memoriale, monumente și să amplaseze statui.

Presă a prezentat extrem de succint întâlnirea conducerii partidului cu intelectualii maghiari, respectând regulile stricte ale propagandei de partid. Nu s-a menționat nici măcar o solicitare, propunere, problemă dezbătută sau prezentată la întâlnire. Comunicatul publicat nu avea de spus altceva decât că „participanții la întrunire și-au exprimat mulțumirea și adevărată adăptare la politica marxist-leninistă a statului față de naționalități, față de eforturile neabătute ale PCR, de a contribui la dezvoltarea democrației socialiste și de a asigura realizarea deplină a egalității de drepturi a tuturor oamenilor muncii, indiferent de naționalitate, pentru înflorirea continuă a patriei noastre socialiste comune. Cu această ocazie au fost exprimate numeroase propuneri de îmbunătățire a muncii în diferite domenii de activitate științifică și culturală de pe teritoriul patriei noastre”.¹³ Lajos Takács a mărturisit colegilor de la ambasada Ungariei la București experiența lui proprie privind atmosfera cu un iz ambiguu al întâlnirii și sentimentele mixte inoculate de eveniment.¹⁴

Radu (coord.), „Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX”, vol. IV, Editura Techno Media, Sibiu, 2009, pp. 299-319.

13 Vörös Zászló, nr. 152 / 1968. *Scânteia*, nr. 7747/1968.

14 Vincze Gábor, *Történeti kényszerpályák II*. Editura Pro-Print, Miercurea Ciuc, 2003. pp. 295-299.